

Zarota: problem razlagalne racionalnosti

ALJOŠA KRAVANJA

Teorija zarote je očitno večplasten fenomen. Napisati bi bilo treba sociološko analizo, ki bi pojasnila, kaj se je moralo zgoditi v strukturah politične javnosti, da je postala zarota tako priljubljen način razlaganja družbe; preveriti bi morali, kako je zarotniški način mišljenja kot kulturni vzorec povezan z osebnimi patologijami; prav tako bi bilo nujno preučiti, kako se teorija zarote vklaplja v širše, znanstveno bolj obdelane plasti družbenega bivanja, npr. popularno kulturo ali religijo. Toda tukaj bom k zaroti pristopil z nekega ožjega gledišča. Zarotniško mišljenje bi rad preiskal kot specifičen način, kako si razlagamo interakcijo med drugimi ljudmi. Z drugimi besedami, ne bo me zanimalo niti individualno-patološko niti družbeno-diskurzivno ozadje zarotniškega mišljenja, temveč bom poskušal podati shemo – ali delovno skico – zarote kot posebnega tipa razlage.

Naj nemudoma predstavim vodilno idejo tega eseja: zarotniško mišljenje je leni um – *ignava ratio*, kot bi dejal Kant –, ki pa mora zaradi svoje lenobe trdo delati. Teoretik zarote najprej ubere neko mišljenjsko bližnjico, a mora prav zaradi nje kasneje trpeti toliko bolj zavito pot. Verujoči v zarote je kakor televizijski gledalec, ki se mu ne ljubi iti po daljinec in se zato ves večer trudi znižati glasnost s kazalcem na iztegnjeni nogi. Povedano na kratko, zarota kot razlagalni tip vsebuje neki problem racionalnosti. S tem nočem reči, da je iracionalna v smislu prismojenosti: teoretikarica zarote ne veruje nujno v vladavino prostozidarjev ali kuščarjev, temveč lahko privzame tudi sprejemljivejše, celo akademsko priznane poglede na družbo. Z »iracionalnostjo« imam prej v mislih neekonomičnost, negospodarnost zarotniškega mišljenja. Zarote so razbohoteno, razraščeno, vijugasto mišljenje, polno baročnih detajlov in epiciklov; a hkrati so tudi poenostavljen, reduciran pogled na interakcijo med ljudmi.

To dvojno naravo zarotniškega mišljenja, poenostavljajočo in hkrati negospodarno, bi rad zajel s principom, ki tradicionalno narekuje ravno ekonomičnost mišljenja. To načelo je Ockhamova britev. Kot je znano, se ta princip v filozofiji navaja v dveh različnih formulacijah. Po prvi, kanonični, se Ockhamov princip glasi: »Bitnosti se ne sme množiti bolj, kot je potrebno.« To preprosto pomeni, da moramo pri proučevanju procesov stremeti k razlagam, ki vsebujejo čim manj različnih elementov. Če lahko proces *P* zadostno razložimo z elementom *x*, ni nobenega razloga, da pri pojasnitvi uporabimo še dodaten element *y*. Vilijem Ockham principa sicer ni navedel v

natanko tej obliki, ampak to zdaj ni pomembno. Po drugi, bolj razširjeni različici pa načelo pravi: »Med hipotezami moramo vedno izbrati najenostavnejšo.« Če je proces *P* mogoče razložiti z dvema izključujočima se hipotezama z različno stopnjo zapletenosti, se je priporočljivo odločiti za tisto manj zapleteno. Kaj lahko rečemo o dveh formulacijah Ockhamove britve? Na prvi pogled se seveda zdi, da povesta isto. Razlage, ki uporabljajo manj različnih elementov, so očitno tudi manj zapletene, saj izključijo vse redundantne člene. V množici tekmujočih razlag bi morala biti tista z najmanj različnih bitnosti vedno tudi najenostavnejša – in obratno. Toda »enostavno« ne pomeni nujno »manj bitnosti«. Obstajajo namreč razlage, ki za pojasnitev procesov uporabljajo minimalno število različnih elementov, a so v nekem smislu zapletenejše od drugih, tekmujočih hipotez. Videli bomo, da na področju razlaganja človeških interakcij prav to drži za zarotniški pojasnitveni model. Teoretik zarote domneva, da moramo kavzalne nejasne družbene pojave, npr. gospodarske krize ali demografske spremembe, pojasniti s čim manjšim številom akterjem, npr. izključno z delovanjem tajnih ekonomskih združb. V tem pogledu sledi prvi formulaciji Ockhamove britve, tj. »Bitnosti se ne sme množiti bolj, kot je potrebno.« Toda ko mora razložiti konkretnejše procese, se teoretik zarote prične zapletati; njegove razlage privzamejo tisto značilno razbohotenost, zaradi katere ne morejo ustrezati drugi formulaciji Ockhamove britve, se pravi enostavnosti. Rečeno na kratko: teorije zarote so razlagalni modeli, ki človeško interakcijo pojasnjujejo s čim manj različnimi akterji, vendar na čim bolj zapleten način. So Ockhamova nočna mora.

Ta opis zarotniškega mišljenja pa ostaja nejasen. Problem je v tem, da nismo zadostno opredelili, kaj naj bi pomenila »razlagalna zapletenost« in v čem se sploh razlikuje od števila razlagalnih elementov (oziroma bitnosti v Ockhamovem jeziku). To distinkcijo bi zdaj rad ponazoril z daljšim miselnim eksperimentom. Eksperiment, ki ga bom predlagal, je »metarazlagalni«, saj z njim ne bom poskušal pojasniti interakcije med ljudmi, temveč sam način, kako si to interakcijo pojasnjujemo. Rečeno natančneje, z njim bo morda postalo jasneje, zakaj je zarotniško mišljenje lena in delovna, poenostavljajoča in hkrati zapletena razlaga človeške interakcije. Eksperiment se glasi takole. Zamislimo si, da bo zvečer odigrana nogometna tekma, ki jo moramo čim natančneje opisati (npr. zato, ker hoče ambiciozni urednik *Razpotij* uvesti športno rubriko). Tekma pa se bo zgodila v neobičajnih okoliščinah. *Prvič*, odigrana bo

v posebnih svetlobnih pogojih, zaradi katerih bo na igrišču vidna samo žoga in njeno gibanje. Gledalci ne bomo mogli videti niti tega, kdo ima žogo v določenem trenutku igre, niti tega, koliko igralcev je sploh na igrišču. In *drugič*, na igrišču bo že od začetka igre poljubno in gledalcem nepoznano število igralcev, se pravi več, manj ali enako kot običajno. Očitno je, da bodo ti pogoji zelo otežili našo novinarsko nalogo. Vnaprej vemo, da ne bomo mogli reči ničesar gotovega o igri posameznih igralcev, tako kot tudi sociolog ne more z gotovostjo govoriti o obnašanju konkretnih ljudi. Drugič pa bo poročilo oteženo zato, ker ne bomo vedeli niti tega, koliko igralcev vpliva na gibanje žoge; podobno tudi sociolog in zgodovinar ne moreta vedeti, koliko skupin posameznikov ima moč vplivanja ali *agency* pri določenem kavzalno nejasnem fenomenu (npr. krizi ali vojni).

Toda vseeno moramo poročati o igri, tj. ni dovolj, da opišemo zgolj gibanje žoge, temveč moramo to gibanje tudi pojasniti z dejanji akterjev. Tako se tudi proučevalec družbe ne more zadovoljiti s tem, da navede zgolj zunanjo ali materialno plat dogodkov, temveč mora te dogodke interpretirati kot dejanja akterjev. Pred pisanjem poročila bomo torej morali privzeti neko hipotezo. Privzeti bomo morali, da je na igrišču *določeno število igralcev*, nato pa bomo v skladu s tem številom *rekonstruirali potek igre*. Z drugimi besedami, predpostavili bomo neko število akterjev, ki jim pripisujemo zmožnost vplivanja na gibanje žoge, nato pa bomo njeno dejansko gibanje pojasnili kot interakcijo med to hipotetično množico akterjev. Naša rekonstrukcija tekme pa bo očitno na nek poseben način odvisna od predpostavljene števila akterjev. Vzemimo, da smo pri ekipi A predpostavili dva napadalna igralca. V času *t* se globoko na polovici ekipe B zgodi akcija s štirimi podajami in končnim strelom. Ker smo pri ekipi A predpostavili dva napadalna igralca, bomo morali vseh pet sprememb gibanja žoge (štiri podaje in strel) pojasniti kot interakcijo med tema napadalcema. Toda tu se pojavi neka težava. Podaje se niso zgodile zgolj med dvema lokacijama na igrišču. To pomeni, da je moral napadalec po tem, ko je žogo podal soigralcu, menjati svoj položaj in žogo znova prejeti na novi lokaciji. Naša rekonstrukcija akcije bo torej morala vsebovati opis hipotetičnega gibanja v temi, ki ga je napadalec opravil takrat, ko žoge ni imel v posesti. Zdaj pa vzemimo, da smo na začetku tekme pri ekipi A predpostavili pet napadalcev. V tem primeru bomo lahko napad s štirimi podajami in končnim strelom rekonstruirali kot interakcijo vseh petih napadalcev; to pomeni, da nam ne bo treba pri poročilu o napadu rekonstruirati *nobenega* hipotetičnega gibanja igralcev brez žoge. Povedano drugače, čim več igralcev bomo predpostavili, tem manj hipotez o njihovem gibanju brez žoge nam bo treba privzeti. Ob predpostavki, da so na igrišču vsega skupaj le štirje igralci, bomo morali za razlago dinamičnih akcij, ki segajo čez obe polovici igrišča, vključiti številne hipoteze o njihovem gibanju. In nasprotno: če domnevamo, da je igralcev tisoč, se pravi več kot vseh podaj in strel v celotni tekmi, nam ne bo treba v naš opis igre vključiti *nobene* hipoteze o njihovem premikanju v temi. V tem primeru bi lahko igralec imel žogo v posesti zgolj enkrat, tj. zgolj

v času med prejetjem in naslednjo podajo, zato nam v poročilu ne bi bilo treba rekonstruirati njegovih premikov v času brez posesti.

V čem je smisel tega miselnega eksperimenta? Z njim je postalo očitno, da ima razlaga človeških interakcij z nejasnimi kavzalnimi odnosi dve ravni tega, kar bi imenoval »hipotezni stroški«. Prvi hipotezni strošek storimo takrat, ko privzamemo določeno število akterjev s kavzalno močjo. Pred razlago fenomenov, kot so kriza, vojna ali demografske spremembe, moramo predpostaviti število agensov, ki s svojim delovanjem proizvedejo dani fenomen. Tem akterjem moramo določiti poreklo, interese, navade, moralne principe, neracionalne preference, najverjetnejša zaveznitva, moč vplivanja na druge, stopnjo motiviranosti za igro itd. Ta določitev zahteva čas in intelektualno delo, zato ji pravim »strošek«. Drugi hipotezni strošek pa naredimo s tem, ko za razlago nekega procesa predpostavimo hipotetična dejanja, ki jih storijo akterji procesa in ki sama niso *dokumentiran del* tega procesa. Za poročilo o nogometni tekmi, odigrani v temi, smo morali (upravičeno) predpostaviti, da se nogometiški premikajo tudi tedaj, ko ne nadzorujejo osvetljene žoge; na isti način moramo pri razlagi drugih človeških procesov domnevati, da nekatera dejanja akterjev, ki niso dokumentirana, vendarle odločilno vplivajo na te procese. Osrednja poanta pa je sedaj v tem, da je ta drugi hipotezni strošek funkcija prvega: čim več akterjev bomo predpostavili v izhodišču razlage procesa, manj hipotez nam bo treba sprejemati o njihovem nedokumentiranem vedenju.

To tezo bom ponazoril z dvema ekstremoma. Prvega bi imenoval »tolstojevski ekstrem«. V *Vojni in miru* je Lev Nikolajevič Tolstoj razvil kontroverzna filozofija zgodovine, po kateri nima nobeno človeško bitje privilegirane vloge v vzročnih mrežah zgodovine. To pomeni, da bi moral adekvaten opis francosko-ruske vojne iz 1812 upoštevati kavzalno vlogo vseh posameznikov, od Napoleona do najnižjega prostaka ruske vojske. Ne obstaja človeški posameznik, ki mu bi Tolstoj odrekal *agency* ali vpliv na potek zgodovine, tako kot ne obstaja človeški posameznik, ki bi mu Tolstoj pripisal občutno večji delež te kavzalne moči. V praksi je torej adekvatna teorija zgodovine nemogoča, saj zahteva neskončni hipotezni strošek pri določanju zgodovinskih agensov. Največ, kar lahko storimo, je to, da o nekem zgodovinskem procesu, denimo vojni, napišemo večplasten roman, ki zgolj prikaže – ne pa tudi razloži – vojno kot rezultanto drobnih in malenkostnih dejanj tisočerih posameznikov iz raznih družbenih slojev. Več ko bo teh posameznikov, manj nedokumentiranih hipotez nam bo treba privzeti o njihovih dejanjih, tj. manjši bo drugi hipotezni strošek. Ta »tolstojevski ekstrem je očitno analogen predpostavki, da je na neosvetljenem igrišču tisoč nogometištev, med katerimi je vsakdo zadolžen zgolj za eno podajo ali strel.

Drugi ekstrem bi, če ostanemo pri pisateljih, imenoval »chestertonovski«. Gilbert Keith Chesterton je med drugim avtor nenavadnega romana, »politične parabole« ali »metafizične srhljivke«, naslovljene *Mož, ki je bil Četrtek*. Zgodba pripoveduje o detektivu,

ki ga šef tajne službe Združenega Kraljestva zadolži za pregon anarhistične organizacije, zaradi katere je ogrožen sam obstoj Imperija. Anarhistom predseduje »Nedelja«, skrivnostna figura, ki jo naš detektiv zasleduje cel roman. Lov se konča z odkritjem, da sta »Nedelja« in šef državne tajne službe pravzaprav ista oseba. Celotno dogajanje *Moža, ki je bil Četrtek*, od anarhističnega nasilja do državne represije in policijskega pregona, je potemtakem mogoče opisati zgolj s hipotezo delovanja enega samega akterja, »Nedelje«. Vhodni hipotezni strošek je minimalen; toda po drugi strani mora imeti »Nedelja« nadnaravno zmožnost delovanja, ki pojasni sočasno vodenje tajne službe in anarhistov, organov Redu in Kaosa, Dobrega in Zlega. Zato se roman konča z metafizičnim približanjem »Nedelje« Kristusu; drugi hipotezni strošek je maksimalen. »Chestertonovski« ekstrem bi torej očitno ustrezal hipotezi, ki bi našo nogometno tekmo opisala kot igro *enega samega* igralca. Z določanjem igralcev imamo v tem primeru najmanj hipoteznih stroškov; a zaradi te izhodišče gospodarnosti bomo morali pri vsaki podaji, strelu in obrambi zastaviti najdaljše rekonstrukcijske opise premikanja tega enega igralca. Opisati bomo morali hipotetično premikanje, s katerim je edini igralec podal samemu sebi, preigral samega sebe in, podobno kot Chestertonov »Nedelja«, streljal na gol in hkrati ubranil strel.

*

Bralec je verjetno že ugotovil, da chestertonovskemu ekstremu ustreza tudi zarotniški model mišljenja. Zarotniške razlage varčujejo pri izhodiščnih hipoteznih stroških, saj predpostavijo najmanjše možno število agensov; a ravno zato morajo kasneje privzeti največ hipotez o nedokumentiranih dejanjih teh agensov. Zato smo dejali, da teoretik zarote sledi prvi formulaciji Ockhamove britve, tj. da preferira razlage s čim manjšim številom bitnosti, ter da hkrati krši drugo formulacijo Ockhama, saj so njegove razlage maksimalno zapletene. »Zapletenost« ne pomeni nič drugega kot dolžino opisov nedokumentiranih dejanj, ki jih mora teorija zarote privzeti zaradi pičlega števila predpostavljenih akterjev. Zarotništvo je miselna varčnost, ki mora postati zapravljava; je skopo razlaganje interakcij, ki se mora zateči k najbolj razsipnim hipotezam o človeškem obnašanju. Zato je teorije zarote vselej mogoče ocenjevati po dveh različnih kriterijih racionalnosti. Za teoretika, ki si neko kavzalno nejasno interakcijo pojasnjuje z delovanjem enega samega razreda akterjev, npr. Judov ali prostoziidarjev, bo njegova teorija maksimalno racionalna, saj jo bo presojal po vhodnih hipoteznih stroških. A njegov poslušalec bo verjetneje pozoren na maksimalen strošek, ki ga teoretik opravi pri rekonstrukciji delovanja akterjev. Z drugimi besedami, če lahko še pred razvojem teorije izbiramo med več razlagalnimi modeli, bomo kot racionalnejšega presodili model s čim manj akterji; zato teoretik izbere zaroto. In nasprotno, če se lahko odločamo med več že razvitimi teorijami, bomo kot racionalnejšo presodili teorijo z najkrajšimi razlagalnimi sekvencami; zato teoretikov poslušalec zaroto zavrne. Teoretik zarote se čudi, da poslušalec ne prepozna racionalnosti teorije, po kateri je ekonomsko krizo ali vojno mogoče po-

jasniti z minimalnim številom akterjem; pri tem pa spregleda, da poslušalec teorije ne ocenjuje po njenih vhodnih stroških, temveč po zapletenosti njenih razlag. Zato v debatah o zarotah običajno najdemo trenje med dvema ravnema racionalnosti. Idealno gledano bo teoretik zarote slej ko prej klonil pred drugo racionalnostjo in priznal, da pičnost akterjev (nizek prvi hipotezni strošek) ne odtehta dolžine razlagalnih sekvenc (visokega drugega hipoteznega stroška). Pri pisanju poročila o nogometni tekmi bo sprevidel, da hipoteza enega samega igralca zahteva preveč fantastične domneve o premikanju nogometišča. Torej bo moral popraviti prvi hipotezni strošek in dopustiti večje število igralcev. Z drugimi besedami, iskanje idealnega razmerja med prvimi in drugimi hipoteznimi stroški nam bi moralo omogočiti, da se pri pojasnjevanju človeških interakcij oddaljimo tako od »tolstojevskega« kot od »chestertonovskega« ekstrema.

Toda vemo, da se v praksi to ne zgodi vedno. To je tudi omejitev našega miselnega eksperimenta. Pri nogometni tekmi namreč vemo vnaprej, da bomo lahko gibanje žoge dobro pojasnili kot interakcijo med dvaindvajsetimi igralci. Zato se zelo verjetno ne bomo odločili niti za »tolstojevski« niti za »chesterstonovski« ekstrem razmerja med dvema ravnema stroškov; če pa se že bomo, ga bomo pripravljeno hitro popraviti. Pri pojasnjevanju fenomenov, kot sta kriza ali vojna, pa nimamo nobenih vnaprej pripravljenih razlagalnih vzorov. Ne poznamo idealnega števila akterjev, s katerim je še mogoče brez absurdnih hipotez razložiti nastanek gospodarske krize. Konfliktov, kot sta vojni v Siriji in vzhodni Ukrajini, si ne moremo pojasniti s tradicionalnimi shemami dvostranskih sporov. Brez teh »oprijemališč«, če uporabim izraz Hannah Arendt, se bomo prej zatekli k chestertonovskemu razlagalnemu ekstremu. Hipoteza, da je krizo zakrivil en sam ekonomski akter ali en sam razred akterjev, se nam zdi verjetnejša kot hipoteza, da je en akter odigral nogometno tekmo, saj nimamo nobenih vnaprej danih vzorov, ki bi predpisovali običajno število in tipične vloge kriznih agensov. Toda chestertonovska skrajnost prinaša še neko dodatno prednost, ki vsaj delno odtehta zapletenost njenih razlagalnih sekvenc. Čim manjše je število agensov, s katerimi razlagamo neko interakcijo, tem bolj je mogoče rezultate te interakcije presojati kot učinke nekega načrta. Če se še enkrat vrnemo k našemu miselnemu eksperimentu, bi to pomenilo, da je igro s tisočimi akterji nemogoče pojasniti kot načrtni rezultat, saj se namere igralcev medsebojno ovirajo in naposled izničijo. Kot vemo, je Tolstoj prav iz tega razloga zaničeval precenjevanje načrtov in namer v zgodovino pisju. Toda če, nasprotno, predpostavimo, da je igra delo omejenega števila agensov, morda enega samega akterja, dopustimo toliko večjo možnost za realizacijo njegovih namer. Z drugimi besedami, vera v omejeno število agensov v neki interakciji in vera v načrtno povzročeno rezultatov te interakcije sta sopripadna. Teoretik zarote ne trdi zgolj tega, da je krizo povzročilo delovanje ene same ekonomske združbe, temveč zagovarja tudi tezo, da je kriza načrtni proizvod te združbe. Običajno se domneva, da je to sklicevanje na intence dober znak, da je teorija postala iracionalna in

da je teoretikova razlagalna motivacija v resnici patološka. Toda spregleda se, da teorije zarote z intencami pravzaprav manjšajo hipotезne stroške in da je vero v načrte zato mogoče opisati v terminih racionalnosti. Konkretno to pomeni, da se teoretik na načrtno poreklo nekega procesa sklicuje ravno tedaj, ko ga opomnimo na visoke stroške njegovih razlagalnih sekvenc. Če ga opozorimo, da mora pri razlagi procesa z enim samim domnevnim akterjem privzeti preveč zapletene opise delovanja tega akterja, nam bo odvrnil, da je to *ravno vtis*, ki ga hoče ustvariti ta akter. »Nedelja« je načrtno ustvaril vtis, da boja med policisti in anarhisti ne moremo racionalno pojasniti kot delo enega samega akterja; nogometaš je hote igral tako, da bi nas napeljal k hipotezi večjega števila igralcev; tajna ekonomska združba je načrtno povzročila takšno krizo, da njena najracionalnejša razlaga vključuje večje število agensov. Z drugimi besedami, na akterjev načrt se bo teoretik skliceval ravno zato, da pojasni stroške svojih razlagalnih sekvenc. Od tod slavna fraza »Oni hočejo, da ti tako misliš«, ki pomeni: »Oni načrtno delujejo tako, da bo hipoteza o drugačnem številu akterjev prinašala manjše razlagalne stroške.« To sklicevanje na načrt lahko sicer takoj zavrnilo, če predpostavimo interakcijo z večjim številom akterjev, kjer je realizacija individualnih načrtov vedno omejena. Toda ker teoretik domneva, da je akterjev malo ali da je akter celo en sam, bo sklicevanje na uspešno realiziran načrt toliko bolj plavzibilno. Če strnemo: teoretik, ki pojasnjuje proces z interakcijo manjšega števila akterjev, lahko relativno prepričljivo trdi, da je rezultat procesa načrten proizvod akterjev, saj manjše število akterjev dopušča večjo možnost realizacije načrtov; nato pa lahko teoretik s sklicevanjem na načrt pojasni zapletene razlagalne sekvence, ki jih mora pri pojasnjevanju procesa privzeti ravno zaradi pičlega števila akterjev. Pičlost akterjev je torej vir teoretikovih zadreg in hkrati sredstvo, s katerim lahko te zadrege naposled ublaži.

Problem pa je seveda v tem, da to sklicevanje na načrt teoretiku zarote omogoči pobeg pred revizijo predpostavljenih akterjev. Vzemimo, da hočem za *Razpotja* opisati našo nogometno tekmo zgolj z interakcijo dveh nogometašev. Ker moram zato v svojo poročilo vključiti zapletene opise njihovih manevrov, mi bo urednik najbrž namignil, naj preprosto privzamem večje število igralcev. Sedaj pa mu lahko odvrnem, da je ravno to virtuozni vtis, ki sta ga hotela ustvariti nadarjena nogometaša. Sklicevanje na načrt mi torej omogoča, da nevtraliziram stroške svojih razlagalnih sekvenc in se s tem izognem reviziji vhodnih hipotезnih stroškov, tj. privzetju večjega števila akterjev. Urednik mi tako ne more očitati, da je moja razlaga neracionalna; kajti načrtno dejavnost privzamem prav zato, da pojasnim in s tem eliminiram svoje razlagalne stroške; torej je hipoteza načrtnosti racionalna v ožjem ekonomskem smislu. Poleg tega je realizacija načrtov v interakcijskem sistemu s samo dvema igralcema verjetna hipoteza. Zato ni jasno, na kateri točki je moja teorija zarote, tj. razlaga z omejenim številom akterjem z visoko učinkovitostjo načrtnega delovanja, sploh postala neracionalna. Vsi dobro vemo, da je neracionalna; toda težko je locirati to neracionalnost. V nasprotnem primeru bi

obstajal enostaven postopek, s katerim bi lahko teoretikom zarote pokazali razsipnost njihovih hipotезnih stroškov.

Na začetku sem dejal, da bom pustil ob strani vprašanje patoloških razlogov za zarotniške razlage. Ne zagovarjam majave teze, da je zarotniški razlagalni način neracionalen zato, ker ga pogosteje uporabljajo manj racionalni ljudje. Sama po sebi teorija zarote ni blaznost; z njo je mogoče izmenjevati argumente; in njeni argumenti bodo poskušali na svoj način minimizirati hipotезne stroške. Torej je teorija zarote neki kompleks mišljenjske gospodarnosti; to tezo smo nakazali že s tem, da smo zarotniško mišljenje navezali na Ockhama. Toda vendarle obstaja neki smisel besede »neracionalnost«, zaradi katere lahko teorijo zarote opredelimo kot neracionalno samo na sebi, brez navezave na njenega nosilca. Neracionalna je zato, ker preveč *krpa*. Neracionalna je zato, ker ji zelo hitro postane vseeno za interakcijo, ki jo poskuša razložiti, ter se posveča le še racionalnosti lastne razlage. Neracionalna je zato, ker prepogosto sklepa mišljenjske odločitve izključno s tem namenom, da bi bila racionalna. Neracionalen je mišljenjski slog, ki je pripravljen privzemati vse daljše in zapletenejše razlagalne sekvence, ki brez zadržkov domneva načrte ter intence, ki nazadnje misli zgolj zato, da bi ustrezalo kriterijem racionalnosti. Teoretik zarote prepogosto reče: »V tezo *T* verjamem zato, da bi bila moja razlaga procesa *P* racionalna.« O svetu je pripravljen povedati preveč stvari zgolj s tem namenom, da bi krpal lastno racionalnost. Racionalnost obravnava kot cilj, ki ga mora doseči z govorom o svetu, in ne kot pripomoček, ki njegovemu govoru pomaga doseči svet. Povedano drugače, teorija zarote je neracionalna zato, ker ji je lastna razlagalna racionalnost postala osnovni motiv za sprejemanje novih razlag o obnašanju drugih ljudi. \\

